

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Historie sakrálních prostor hradu Karlštejn

Blanka Machovcová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Historie sakrálních prostor hradu Karlštejn
Blanka Machovcová

Vedoucí práce:

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, PhD. ThD.

Katedra antropologických a historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D. Th.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, cenné rady a jeho pomoc během tvorby mé práce.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 VZNIK A POSLÁNÍ HRADU	3
2.1 Příčiny vzniku a význam hradu	3
2.2 Zakladatel Karel IV.	4
2.2.1 Stavitelská činnost Karla IV. v kontextu rozvoje gotického slohu v českých zemích	6
3 ARCHITEKTONICKÁ PODOBA HRADU V DOBĚ KARLA IV.	9
3.1 Císařský palác a okolní části hradu	9
3.2 Mariánská věž a Velká věž.....	11
4 KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE	13
4.1 Význam a výzdoba	13
4.2 Ostatkové scény.....	14
4.3 Karlštejnská Apokalypsa	17
5 KAPLE SVATÉ KATEŘINY	21
5.1 Význam a výzdoba	21
6 KAPLE SVATÉHO KŘÍŽE.....	23
6.1 Význam a výzdoba	23
6.2 Deskové obrazy	25
6.3 Nástěnné malby na schodišti Velké věže	27
7 ZÁVĚR.....	30
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	32
8 RESUMÉ.....	36
9 PŘÍLOHY.....	37

1 ÚVOD

Povaha lokality hradu Karlštejn nese typické znaky gotického stavitelství, je postavený na vrcholu skály obklopené přírodou Českého krasu nedaleko Prahy. Monumentální hrad nechal vybudovat jeden z nejvýznamnějších panovníků české historie Karel IV. ve 14. století kvůli uložení císařských korunovačních klenotů, zemského ostatkového kříže a dalších pokladů, které vlastnil.

Hrad se stal jedním z nejvýznamnějších památkových objektů České republiky, který se každoročně stává cílem návštěvy mnoha Čechů a cizinců. Po několika letech mého působení na pozici průvodkyně tohoto hradu mne Karlštejn upoutal svou netradiční atmosférou, která je typická zejména pro jeho sakrální prostory. Po postupném rozvíjení svých znalostí o hradě a o období Karla IV. jsem se rozhodla, že se ve své bakalářské práci věnuji hlubšímu prozkoumání hradních svatyní v jejich historickém a architektonickém kontextu. Cíl práce spočíval ve zmapování hlavních karlštejnských posvátných prostorů v souvislosti se stavitelskou činností, duchovním založením a celkovou sebe prezentací Karla IV. Objasnila jsem, z jakého důvodu byly svatyně vybudované, vysvětlila význam jejich výzdoby zejména v církevním kontextu. Téma mé bakalářské práce se nazývá „*Historie sakrálních prostor hradu Karlštejn*.“

V prvních dvou kapitolách jsem se věnovala obecnější prezentaci hradu a historickým okolnostem doby jeho vzniku. Zaměřila jsem se na vysvětlení příčin jeho vzniku, krátce prezentovala osobnost jejího zakladatele a objasnila okolnosti, které měly hlavní podíl na utvoření Karlova politického smýšlení, které se stalo východiskem jeho životních hodnot, které se následně odrazily i v jeho další činnosti, zejména v rozvoji stavitelství a umění. Charakterizovala jsem znaky gotického stavitelství a následně se zaměřila na rozbor karlštejnského hradního komplexu v době Karla IV. V dalších třech kapitolách se stěžejním tématem staly sakrální prostory hradu, konkrétně *kostel Nanebevzetí Panny Marie, kaple svaté Kateřiny a kaple svatého Kříže*. V práci jsem se zabývala zejména stavem jednotlivých míst v době jejich vzniku, nikoliv stavem současným.

Bakalářskou práci jsem zpracovala na základě relevantní odborné literatury, která se k tématice vztahuje. Vycházela jsem zejména z díla Vlasty Dvořákové a Dobroslavy Menclové nazvané *Karlštejn*. Za další hlavní zdroj mé práce považuji dílo Františka Fišera *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*. V současné době se problematice týkající se Karlštejna věnuje Prof. PhDr. Ing. Jan Royt, jehož odborné

práce se také staly východiskem tvorby mé práce. Osobně jsem se v červenci loňského roku setkala s PhDr. Zuzanou Všetečkovou, která se otázce Karlštejna také věnuje. Prohlídka karlštejnských sakrálních prostorů, kterou jsem s ní absolvovala, mne obohatila o další vědomosti. Od ní a také od dalších osobností, které mají o historii hradu odborné znalosti, jsem získala mnoho důležitých informací, které mi během psaní bakalářské práce pomohly lépe se v dané problematice orientovat.

Získané poznatky jsem vzájemně komparovala, vybrala jsem a následně analyzovala ty nejdůležitější. Pokusila jsem se o srozumitelné zdůvodnění hlavních informací vztahujících se k dané problematice. Nejvíce používaným způsobem zpracování poznatků se stala popisná a syntetická metoda.

2 VZNIK A POSLÁNÍ HRADU

2.1 Příčiny vzniku a význam hradu

Hrad Karlštejn nevznikl pouze jako místo určené pro odpočinek jeho zakladatele českého krále a římského císaře Karla IV., nýbrž jeho poslání spočívalo v mnohem hlubším významu. Stal se ztělesněním Karlovy vladařské a životní koncepce.¹ Hrad měl představovat bezpečné místo uložení říšského korunovačního pokladu, který český král získal roku 1350. Zmocnění se říšských korunovačních klenotů a souboru ostatků, který k nim náležel, představovalo prostředek k upevnění vlády v říši. Bylo nezbytné vybudovat pro císařskou korunu Karla Velikého a další poklady dobře strážnou a nedobytnou pevnost. Hrad se stal kromě uložení říšského pokladu také schránkou pro zlatý ostatkový kříž nádherně zdobený drahokamy, do něhož nechal Karel IV. vložit část kříže, houby, hřebů, dva trny z Kristovy koruny a další relikvie. Zemský kříž se měl pro české krále a Čechy stát tím, co ztělesňoval říšský kříž Karla Velikého pro římskou říši.² K položení základního kamene hradu nesoucí ve svém názvu jméno svého zakladatele došlo pravděpodobně dne 10. června 1348 prvním pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic. Císař Karel IV. se zakládajícího aktu nezúčastnil kvůli politickým záležitostem, neboť se v té době měl účastnit diplomatického jednání s rakouským vévodou Albrechtem II. na hradě Seefeldu. Jméno hlavního stavitele hradu není známo.³

O tom, jestli od samého počátku hlavní příčina budování Karlštejna jako pevnosti pro uložení posvátných předmětů pramenila skutečně z tohoto záměru, přímého dokladu není. Zcela jistě však o tomto poslání bylo rozhodnuto roku 1357, z něhož pochází zakládací listina karlštejnské kapituly, ve které se tento záměr nepřímo potvrdil.⁴ Než stavba hradu dospěla do fáze, která již umožňovala uložení pokladu, schránkou pro klenoty se prozatím stal chrám svatého Víta na Pražském hradě. Výstavba Karlštejna postupovala poměrně rychle. Karel hrad navštívil roku 1355 po návratu z Itálie, v té době byl hotov Císařský palác, ve kterém se již mohl císař

¹ MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady, díl druhý*. Praha: Odeon, 1972, s. 48.

² DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965, s. 54–62.

³ STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.* Praha: Artia, 1978, s. 102.

⁴ KUTHAN, Jiří. K osobnosti a dílu císaře Karla IV. In: BAREŠ, Petr et al. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 20.

ubytovat.⁵ Roku 1357 došlo ke slavnostnímu uložení zemského kříže a říšských klenotů do dnešní kaple svaté Kateřiny.⁶ K zahájení prací na výzdobě kaple svatého Kříže, místa určeného pro trvalé uložení klenotů, došlo před rokem 1360. K jejímu dokončení se vztahovalo datum vysvěcení svatyně, které se uskutečnilo dne 5. února 1365.⁷

Císařské insignie s korunovačním pokladem Karlštejn opustily v 15. století na příkaz Zikmunda Lucemburského, který je nechal za husitských válek převést do Uher na hrad Vyšehrad.⁸ Karlštejn se stal schránkou i pro uložení svatováclavské koruny a českého korunovačního pokladu. Pravděpodobně již na počátku 15. století nechal klenoty na hrad převést Václav IV. Další Karlův syn Zikmund Lucemburský však korunu českých králů spolu s dalšími poklady vyvezl z Království českého. Po uklidnění válečné situace a Zikmundově snaze o přijetí za českého krále dal klenoty přivést zpět. Jejich místem uložení se stal výklenek nad oltářem v kapli svatého Kříže ve Velké věži, kde zůstaly uloženy až do 30. června 1619, kdy došlo k jejich definitivnímu odvezení z Karlštejna. Kaple se za časů jejího využití jakožto klenotnice pro svátostiny otevírala jen velmi výjimečně. Klíče od svatyně byly uloženy na Pražském hradě.⁹

2.2 Zakladatel Karel IV.

Vraždou Václava III. došlo dne 4. srpna 1306 v Olomouci k vymření přemyslovského rodu po meči. Padl tak rod, který v Českém království držel moc v rukou velmi dlouhou dobu.¹⁰ Václavova sestra Eliška Přemyslovna byla roku 1310 provdána za Jana Lucemburského, který následně po Jindřichovi Korutantském nastoupil na český trůn.¹¹ Dne 14. května 1316 se královskému páru narodil prvorozený syn Václav, kterého pojmenovali po českém zemském patronovi svatému Václavovi.¹² Jan nechal malého Václava, který tehdy dosáhl věku teprve sedmi let, odvézt do Francie, kde se měl poprvé oženit s Markétou, zvanou Blankou z Valois. Dětství

⁵ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 58.

⁶ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 60.

⁷ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV.: umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: Národní galerie, 1997, s. 33.

⁸ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 189.

⁹ SKÝBOVÁ, Anna. *České královské korunovační klenoty*. Praha: Panorama, 1982, s. 37–38.

¹⁰ SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV.: život a dílo (1316 – 1378)*. Praha: Svoboda, 1980, s. 16.

¹¹ Tamtéž, s. 35–37.

¹² KAVKA, František. *Karel IV.: historie života velkého vladaře*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 18.

prožití na francouzském královském dvoře ovlivnilo Václavovi, který při biřmování přijal jméno Karel po francouzském králi Karlu IV. Sličném, následně celý jeho život.¹³

Karlovy výchovy se ujal klerik Jan z Viviers, který ho kromě čtení, psaní a počítání učil i jazyky. Dalším vychovatelem se stal Huetus z Viviers. Karel tak přicházel do kontaktu s významnými a vlivnými osobnostmi francouzského dvora, mezi které patřil i Pierre de Rosieres, který se stal později papežem Klementem VI. Výchova světskými kněžími s vysokým vzděláním a také studium na pařížské univerzitě, která představovala prostředí založené na rozumem chápané a zdůvodňované víře, utvářelo Karlovo vzdělání a začalo udávat směr jeho politického smýšlení. Z pobytu v pařížském intelektuálním prostředí si odnesl také zvláštní smysl pro suverénní vnímání úlohy světské moci, který se výrazně odrazil v jeho politické kariéře, která se měla stát cestou směřující k dosažení té nejvyšší možné hodnosti.¹⁴

Ve Francii bylo na panovníka pohlíženo jako na osobu pověřenou mocí z Boží milosti. Smýšlení o vladaři, jenž se stal poslem Boží moci povýšeným nad ostatní smrtelníky, Karla poučilo pro celý jeho život. Výjimečné postavení mu zajistil i rod, z něhož pocházel. Jeho dědu Jindřichovi se císařské hodnosti podařilo dosáhnout, v jeho stopách chtěl Karel pokračovat. Toužil stát se nástupcem vládců světa a pokračovatelem odkazu Karla Velikého.¹⁵ Cesta za získáním císařské koruny odstartovala roku 1346, kdy kurfiřti zvolili Karla římským králem v Rhens a ještě v témže roce přijal korunu v katedrále v Bonnu. K jedné z nejdůležitějších zásadních událostí českých dějin došlo 2. září 1347, kdy arcibiskup Arnošt z Pardubic Karla korunoval na českého krále na Pražském hradě. Karlova vize usednout na trůn Karla Velikého se začala postupně stávat reálnější i smrtí jeho protivníka Ludvíka Bavorského, který byl jeho předchůdcem v císařské hodnosti. Legitimní postavení Karla jako římského krále a uznání v říši se mu podařilo získat v červenci roku 1349 druhou korunovací provedenou trevírským arcibiskupem Balduinem Lucemburským v Cáchách, které představovaly tradiční město korunovace římských králů. Korunována zde byla i jeho druhá manželka Anna Falcká. Roku 1350 získal říšské korunovační insignie a svátostiny.¹⁶ Dne 5. dubna 1355 se v Římě uskutečnila Karlova císařská korunovace v doprovodu jeho třetí manželky Anny Svídnické. Roku 1363 se Karel počtvrté oženil,

¹³ KAREL IV. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1979, s. 27.

¹⁴ SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV.: život a dílo (1316–1378)*, s. 70–75.

¹⁵ KUTHAN, Jiří. K osobnosti a dílu císaře Karla IV. In: BAREŠ, Petr et al. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, s. 8–10.

¹⁶ SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV.: život a dílo (1316–1378)*, s. 197–224.

jeho poslední manželkou se stala Alžběta Pomořanská, která jej o patnáct let přežila. Život panovníka, který za sebou zanechal velkolepý odkaz, skončil v listopadu roku 1378. Jeho nástupcem na trůnu se stal syn Václav IV.¹⁷

2.2.1 Stavitelská činnost Karla IV. v kontextu rozvoje gotického slohu v českých zemích

Gotický sloh vznikl ve 12. století ve Francii, postupem času se rozšiřoval do celé Evropy, do Čech se dostal ve druhé čtvrtině 13. století.¹⁸ V českých zemích se rozdělil do několika etapových fází. Doba *rané gotiky* zvaná *přemyslovská*, která se na naše území dostala zásluhou cisterciánského řádu z Burgundska, se datuje od roku 1230 až do počátku 14. století. Období *vrcholné gotiky* zvané *lucemburská* se vymezuje obdobím let 1306–1437. Gotika spojená s vládou Lucemburků v českých zemích zahrnuje i vládu a stavitelskou činnost Karla IV. Za nejvýznamnější stavitele jeho dvora se považuje Petr Parlář a Matyáš z Arrasu. Největší rozkvět *pozdní gotiky* zvané *jagellonská* souvisel s obdobím vlády Vladislava II. Jagellonského, obecně ji lze vymezit zhruba v rozmezí let 1437–1526. Její počátek však není zcela evidentní, neboť mnoho pozdně gotických prvků se objevilo již ve vrcholném období gotiky.¹⁹

Gotické stavby spojovaly vzájemně si podobné rysy, mezi které patřila typická povaha lokality, v níž byly postaveny. Hrady se často stavěly na osamoceném útesu skal, který obklopoval vodní příkop. V údolích blízko u hradu se nacházelo středověké město. Hlavní jádro hradního komplexu tvořily bloky paláců a vytáhlé věže směřující k obloze. Typické architektonické prvky představovaly klenby z kamenných žebor, které měly podobu ostře lomených oblouků.²⁰ Mezi další znaky patřil opěrný systém. Stavební tvary se vyznačovaly štíhlostí, neboť vše směřovalo vzhůru k obloze. Nejpoužívanějším stavebním materiálem byly kamenné kvádry, hrázděné zdivo²¹ či vysoké cihly.²² Rysy slohu se však nevztahovaly pouze k jejím architektonickým vlastnostem. Stavby měly i své duchovní opodstatnění.²³ Stavební dílo představovalo technický, ale zároveň také umělecký výtvar, neboť důraz se kladl i na výzdobu děl

¹⁷ČECHURA, Jaroslav. ŽŮREK, Václav. *Lucemburkové: životopisná encyklopedie*. České Budějovice: Vedita, 2012, s. 126–132.

¹⁸HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás: přehled stavebních slohů*. Praha: Panorama, 1981, s. 50.

¹⁹HÁJEK, Václav. *Architektura: klíč k architektonickým slohům*. Praha: Grada, 2000, s. 44.

²⁰MENCL, Václav. *Česká architektura doby lucemburské*. Praha: Sfinx/B. Janda, 1948, s. 9.

²¹hrázděné zdivo = dřevěná konstrukce

²²HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás: přehled stavebních slohů*, s. 50–51.

²³MENCL, Václav. *Česká architektura doby lucemburské*, s. 9.

a jejich výtvarné zpracování. Proto je třeba gotické architektonické stavby vnímat komplexně ze všech jejích hledisek.²⁴

K rozvoji gotického slohu v českých zemích značně přispěl Karel IV. Jeho nástup na český trůn a dosažení hodnosti císaře římské říše znamenalo pro české země nejen mocenský, ale také kulturní rozmach. Jeho zásluhou došlo k rozvíjení výtvarného umění a k výraznému rozvoji v oblasti architektury, neboť založil mnoho světských a církevních staveb.²⁵ Politickou moc, kterou získal, bylo nutné náležitě reprezentovat. Jeho stavitelská činnost se tak měla stát projevem důležitosti jeho státnické moci a oslavou jeho původu.²⁶

Roku 1333 dal vystavět palác na Pražském hradě, jehož vzorem mělo být sídlo francouzských králů. Pařížské katedrály Notre Dame či Saint Chapelle, která se stala vzorem pro kapli Všech svatých na Pražském hradě, ho uchvátily rovněž. Právě z těchto míst vzešla inspirace pro vznik kaplí založených Karlem v českých zemích.²⁷ K založení katedrály svatého Víta došlo roku 1344, jejím hlavním architektem se stal Matyáš z Arrasu, který do Čech přišel zřejmě z Avignonu a uvedl sem katedrální hut'.²⁸ K dalším významným stavbám spojených s osobností Karla IV. jako jejich fundátora patřily farní kostely svatého Štěpána a svatého Jindřicha, klášter karmelitánů u Panny Marie Sněžné, klášter benediktinů Na Slovanech (později Emauzy), kostel Nanebevzetí P. Marie a svatého Karla Velikého na Karlově, kostel svatého Ambrože či kostel svaté Kateřiny. Za Karlovy vlády také došlo k výraznému rozšiřování Prahy, ze které chtěl vladař vybudovat město, které mělo být centrem římské říše. Nové Město v Praze spolu s univerzitou bylo založeno roku 1348.²⁹ Z Karlovy iniciativy bylo na českém území postaveno také mnoho hradů, například hrad Kašperk (Karlsberg), Karlswald (u Žitavy), Radyně, Karlshaus (nedaleko Hluboké nad Vltavou) či hrádek Karlík.³⁰

Pro uložení císařských insignií a zemského kříže chtěl panovník vybudovat v Čechách majestátní hrad, který měl reprezentovat Karlem vyznávané ideové hodnoty. Pevností sloužící k uložení předmětů se měl stát Karlštejn. Program výzdoby karlštejnských kaplí měl Karel velmi důmyslně a podrobně promyšlený. Vznik tak

²⁴ MENCL, Václav. *Česká architektura doby lucemburské*, s. 16.

²⁵ STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 10–13.

²⁶ MENCL, Václav. *Česká architektura doby lucemburské*, s. 60.

²⁷ STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 26–27.

²⁸ BENEŠOVSKÁ, Klára a kol., *Velké dějiny země Koruny české. Tématická řada. Architektura*. Praha: Paseka, Artefactum, 2009, s. 135.

²⁹ Tamtéž, s. 138–146.

³⁰ DVORÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 48.

do podrobností promyšleného díla svědčí o tom, že byl vladař duchovní a světskou tematikou hluboce zaujatý a velmi dobře se v ní dokázal orientovat.³¹ V každé ze tří hlavních karlštejnských budov císař nechal vybudovat alespoň jednu kapli. Hierarchické uspořádání postupně na sebe navazujících sakrálních prostor má svůj symbolický význam. Každá symbolicky zastupovala nějakou sféru: pozemskou, světskou, nebeskou a božskou. Kaple svatého Kříže, která je zasvěcena Kristovi a jeho kříží, představuje vyvrcholení celé této hierarchie. Hrad se tak stal hmotnou realizací propojení dvou symbolických linií vztahujících se k zakladateli. Na jedné straně se zde projevují znaky vládní a státoprávní a výrazně se zde odráží i Karlova duchovní a osobní tvář.³²

³¹ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 111.

³² HOMOLKA, Jaromír. Umělecká výzdoba paláce a menší věže hradu Karlštejna. In: FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV., umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: Národní galerie, 1997, s. 96.

3 ARCHITEKTONICKÁ PODOBA HRADU V DOBĚ KARLA IV.

3.1 Císařský palác a okolní části hradu

Karel IV. vybral jako místo stavby pro Karlštejn ostroh skály umístěný poblíž břehů řeky Berounky. Lokalita se nacházela v dobré dostupnosti z hlavního centra království, zhruba třicet kilometrů od Prahy. Hlavní komunikace spojující hrad s okolním světem se táhla údolím, které ostroh ohraničoval. Přístup do hradu zprostředkovávaly dvě brány. Vstupní brána se původně nacházela u věže nazývané Voršila. Po projetí mohutnější druhou branou se císařova družina ocitla na hlavním nádvoří. Obě brány měly otvory pro kladky, po kterých vedla lana sloužící k manipulaci s padacími mosty vyrobenými ze dřeva. Na nádvoří za druhou vstupní branou se nacházela budova, která byla sídlem hradního purkrabího. Stavba určená pro dobového správce hradu tvořila rozsáhlý komplex, ke kterému ze západní strany přiléhala parkán a úzký dvůr lokalizovaný na konci ostrohu, na němž byl celý hrad postaven. Ze dvorku obklopeného hradební zdí s ochozy se přistupovalo k nejnižšímu místu hradu, které zaujala studně. Studniční věž, jejíž hloubka dosahovala až 84 metrů, se vodou napájela dvakrát do roka podzemními štolami z potoka, který protékal údolím kolem hradu nazývaným Hluboký důl. Voda se vytahovala pomocí velkého dřevěného šlapacího kola.³³

Z purkrabského dvora se další bránou vstupovalo do vnitřního hradu, který tvořily tři hlavní části: palác a dvě věže, které zaujímaly pozice na výškově odlišených terasách. Na nejnižší z těchto teras byl postaven hradní palác.³⁴ Budovu obytného paláce na jeho východní straně zakončovala půlválcová věž. Jeho sklepní prostory sloužily jako stáje a přízemní prostory jako spižírny a zásobárny. První patro tvořily tři místnosti. V západní části byla dvořenínská světnice, se kterou sousedila tzv. bílá síň, v níž se nacházel hlavní nástupní portál z nádvoří. Vedle něho býval krb, kterým se sál vytápěl. Zbývající část patra v prostoru půlválcové věže zaujímala kaple svatého Mikuláše. K severní straně prvního patra paláce ještě náležel přístavek rozdělený na dvě části, který sloužil k ubytování císařova průvodu. Ve druhém patře se nad dvořenínskou síní vybuďovala místnost totožných rozměrů, jejíž zdi pokrývalo dřevěné táflování. Nad bílou síní se nacházela místnost bez krbu, která však měla velmi honosnou

³³ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta, MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 7–11.

³⁴ MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady, díl druhý*, s. 50.

výzdobu, neboť její zdi dekorovaly nástěnné malby zobrazující císařovu genealogii.³⁵ Sín sloužila jako přijímací sál, a proto musela být její výzdoba náležitě reprezentativní. Z tohoto důvodu zde císař nechal vymalovat předky ze strany svého otce Jana Lucemburského. Informace o podobě lucemburského rodokmene se však dochovaly pouze z opisu nazývaného *Linea Caroli IV*, neboť galerie se na Karlštejně nedochovala. V 16. století došlo k jejímu zničení. Galerie rodu začínala Noemem, za kterým následovaly další biblické postavy. Mezi vyobrazenými figuroval Karel Veliký, Jan Lucemburský či Karlova matka Eliška Přemyslovna. Rodokmen uzavíral portrét samotného císaře Karla IV. a jeho manželek.³⁶

Další prostory druhého patra tvořily panovníkovo soukromé obydlí. Se sálem vyzdobeným Karlovým rodokmenem sousedila pracovna, kde se uskutečňovala audience hostů. Zdi u obou oken pracovny zdobily nástěnné malby, které měly opět reprezentativní charakter. Na levé straně se od dob Karla IV. dodnes dochoval štít odkazující k městu Řím s nápisem *SPQR*. Znak doprovází věta „*Roma caput mundi regit orbis frena rotundi*“, což v překladu znamená „*Vševládný Řím třímá v rukou otěže světa*“. Pravou stranu zdobila šachovaná orlice, znak Moravského markrabství, vedle něhož se nacházel erb rudého lva v pruhovaném poli, který odkazoval k dynastii Lucemburků. Sín se vytápěla krbem, který se nacházel v protilehlé zdi vůči oknům, její strop i stěny pokrývaly dřevěné kazety. Z místnosti se vstupovalo do císařovy ložnice též opatřené krbem a také prevetem³⁷. Věžní prostor komnaty sloužil jako panovníkova soukromá oratoř, v níž se po pravé straně nacházely dveře na schodiště, které ložnici spojovalo se třetím patrem. Se severní stranou ložnice sousedil přístavek rozdělený na dvě místnosti, které se rozměrově shodovaly s místnostmi přístavku v prvním patře. Obě místnosti nacházející se v bezprostřední blízkosti císařových komnat sloužily pro panovníkovu stráž. Za hlavní stavební materiál pro výstavbu třetího patra paláce se použilo hrázděné zdivo. Vnitřní rozdělení místností se shodovalo s členěním sálů ve druhém patře. Poslední patro paláce zřejmě obývala císařovna se svým doprovodem, tzv. fraucimorem.³⁸

³⁵ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 12–15.

³⁶ STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 104–106.

³⁷ prevet = středověký záchod

³⁸ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 15–17.

3.2 Mariánská věž a Velká věž

Nejvyšší plochu, na níž se hrad budoval, zaujala Velká věž, jejíž nejsilnější severní strana dosahovala mocnosti až sedm metrů.³⁹ Na prostřední výškové terase vůči Velké věži nižší a vůči obytnému paláci vyšší vznikla menší věž nazývaná Mariánská, která měla dvě patra a přízemí, které bylo původně přístupné skrze dřevěný most z ochozu západní hradební zdi. Z mostu se vstupovalo do malé síně, po jejíž pravé straně se nacházelo schodiště vybudované do tloušťky zdiva západní zdi, které vedlo do prvního patra. Přízemí a první patro věžové budovy měly totožné vnitřní dělení. Prostor se dělil na dvě větší části, z nichž severní část umístěná blíže k velké věži se členila na dvě menší komory. První patro zřejmě obývali rytířští manové, jejichž úkol spočíval v hlídání Velké věže. Z prvního do druhého podlaží se vstupovalo z podesty⁴⁰, která přerušovala schodiště vybudované v síle zdiva východní strany věže, které ústilo až do třetího patra. Druhé podlaží měla původně zaujímat jedna velká místnost určená pro obytné účely, ale po změně stavebního programu zde vznikly významné posvátné prostory. Vedle kaple svaté Kateřiny vybudované do síly zdiva jižní strany věže zde vznikl také kostel zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie, podle něhož se celá menší věž začala nazývat. Na severní straně druhého patra se portálkem vstupovalo na visutý most, který věž spojoval s poslední částí hradu. Po levé straně portálu býval krb. Třetí patro kostelní věže se vybuďovalo z hrázděného zdiva podobně jako třetí patro obytného paláce.⁴¹

Velká věž tvořila samostatnou fortifikační jednotku. Přístupovalo se k ní ochozem hradební zdi, u něhož vstup do ohrady kolem věže přerušoval příkop, u kterého se nacházel dřevěný padací most. Přízemí velké věže se členilo na dvě místnosti opatřené trámovými stropy. První patro se dělilo rovněž na dvě části, na rozdíl od přízemí však disponovalo nákladnou výbavou, což napovídalo tomu, že se prostory využívaly ke slavnostnějším příležitostem. Celé druhé patro zaujímal jeden velký prostor: kaple svatého Kříže. Vstup do ní zprostředkovávalo vřetenové schodiště přistavené k jižní obvodové zdi velké věže. Do třetího patra se vcházelo po schodišti, které bylo vystavěno do síly zdiva západní zdi Velké věže. Ze schodiště se následně vstupovalo do jedné velké místnosti, která vyplňovala celé třetí podlaží. Využívala se

³⁹ MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady, díl druhý*, s. 49.

⁴⁰ podesta = plocha, která přerušuje schodiště rozdělené na několik částí

⁴¹ DVORÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 17–18.

jako strážnice a zbrojnice pro rytířské many, kteří zde měli krb a prevet. Ze sálu při jeho severní straně vedlo dřevěné žebříkové schodiště do posledního čtvrtého patra věže, které zaplňoval jeden velký sál. Na jeho severní straně se nacházelo schodiště situované podobně jako ve třetím patře, které vedlo k poklopu ve stropě, kterým se vycházelo do podkroví a následně na ochoz. Věž měla původně sedlovou střechu a v jejím vrcholu byla zřejmě i malá věžička se zvoncem, kterým se hlásilo, když se někdo blížil k hradu.⁴²

⁴² DVORÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 21–26.

4 KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE

4.1 Význam a výzdoba

Palác a Velkou věž spojuje menší věž, která se začala nazývat jako Mariánská. V jejím druhém patře se nachází sakristie a dva posvátné prostory: *kostel Nanebevzetí Panny Marie a kaple svaté Kateřiny*. Kostel sloužil k provozu karlštejnské kapituly, kterou založil Karel IV. a jejíž hlavní úkol spočíval v zajištění ochrany a péče o poklady, které císař získal a měl v úmyslu na hradě uložit. Zakládací listinu karlštejnské kapituly panovník vydal den po konsekraci kaplí, ke kterým došlo 26. března 1357 za přítomnosti císaře, arcibiskupa Arnošta z Pardubic, biskupů a několika dalších osobností. V dokumentu stanovil veškeré povinnosti kapituly a také počet kanovníků.⁴³ Její hlavní poslání však nespočívalo pouze v pečování o posvátné předměty, ale také v konání bohoslužeb v hradních svatyních.⁴⁴

Celé druhé patro kostelní věže mělo původně sloužit ke zcela jiným záměrům. Zaujímat jej měla jedna velká místnost určená k obytným účelům zřejmě pro císařovnu a její doprovod, tzv. *fracimor*. Po změně plánů byly císařovně vyhrazeny prostory třetího patra Císařského paláce. Původní záměry využití prostoru k obytným potřebám dodnes potvrzuje trémový strop a okna, která pro svatyni nejsou typická.⁴⁵ Do kostela se vstupovalo z paláce, návštěvník musel přejít po padacím mostě a následně vystoupat po schodišti, které ústilo až do třetího patra. Přibližně v polovině schodiště se na malé podestě nacházel vstupní portál do kostela Panny Marie. Po vkročení do posvátného prostoru každého hosta uchvátila unikátní výzdoba.⁴⁶ Stěny kostela po celé své ploše zdobily nástěnné malby, které se rozdělovaly na tři tematická pásma. Podstropní pás dříve zobrazující Apokalyptickou litanii všech svatých se nedochoval. Středním pásmem obíhaly náměty z Apokalypsy a Ostatkové scény. Spodní pásmo znázorňovaly postranní chrámové lodě.⁴⁷ Nejstarší malby označované jako Ostatkové scény vznikly

⁴³ HOMOLKA, Jaromír. Umělecká výzdoba paláce a menší věže hradu Karlštejna. In: FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV., umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*, s. 114–116.

⁴⁴ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: Národní památkový ústav, 2010, s. 11.

⁴⁵ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 37–42.

⁴⁶ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 77.

⁴⁷ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 139.

v době ještě před vysvěcením kostela před rokem 1357. Apokalyptický cyklus vznikl až po roce 1357.⁴⁸

Zpodobnění Karla IV. se na malbách vyskytovalo několikrát. Figuroval na všech třech Ostatkových scénách umístěných na jižní straně kostela a také ve výjevu nad nimi v horním pásmu zdi, kde byl vyobrazen v přítomnosti jeho první manželky Blanky z Valois při adorování Boží Trojice.⁴⁹ Tato malba se nedochovala stejně tak jako obrazy proroků a světců v horním pásmu na západní zdi, k jejichž odstranění došlo při pozdějších úpravách stropu.⁵⁰ U okenního výklenku na západní straně pod výjevem Vzkříšeného Krista umístěného mezi dvěma anděly jsou ve zdi pod kamenným obkladem, který symbolizuje desku z Kristova hrobu, uloženy kameny, které souvisejí s místy v Jeruzalémě vztahující se k utrpení Páně. Pod deskou se nachází inkrustovaný kříž z polodrahokamů.⁵¹

Velké změny, které výrazným způsobem zasáhly do výzdoby kostela, proběhly v 16. století. Byla stržena severní stěna, aby se prostor kaple zvětšil a také došlo k prolomení okna na jižní straně. Tím však zanikla jedna čtvrtina maleb. Malíři spolupracující se stavitelem Aostalisem, který měl na starosti druhou rekonstrukci hradu, přemalovali gotické arkády, které doplnili renesančními sloupy a kartušemi. K významnému objevu došlo během poslední přestavby hradu v 19. století. Rekonstrukci vedl Josef Mocker, který se snažil najít původní stav maleb. Roku 1857 se podařilo nalézt gotické obrazy apokalyptického cyklu pod vápenným povlakem.⁵²

4.2 Ostatkové scény

Ostatkové scény poukazují na zálibu Karla IV. v získávání a uctívání relikvií. Vznik maleb v kostele Panny Marie oslavující významné životní okamžiky prožité panovníkem zapříčinilo dřívější posláním kaple svaté Kateřiny, která dočasně sloužila jako klenotnice posvátných předmětů. Vyobrazení panovníka a osob, kteří mu posvátné dary předávají ve vykresleném prostředí, vyvolává velmi realistický dojem. Portrét císaře, který figuruje na všech scénách, se stal jedním z jeho nejdůvěryhodnějších

⁴⁸ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*, s. 11–13.

⁴⁹ STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.* s. 114.

⁵⁰ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 77.

⁵¹ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*, s. 13.

⁵² FRIEDL, Antonín. *Mistr karlštejnské Apokalypsy*. Praha: Tvar, 1950, s. 5.

zpodobnění.⁵³ Tři Ostatkové scény nacházející se na jižní straně kostela před vstupem do chodbičky, která spojovala oba sakrální prostory druhého patra Mariánské věže, měly symbolicky odkazovat na kapli svaté Kateřiny, která sloužila jako schránka pro uložení zemského kříže, který obsahoval ony předměty, které císař na scénách přijal.⁵⁴

Dlouhou dobu se spekulovalo o identifikaci osoby, která daruje císaři předměty na *první ostatkové scéně*. Až na základě poznatků francouzského univerzitního profesora Eugena Dépreze, který Karlštejn navštívil v roce 1924, bylo s jistotou konstatováno, že se jedná o francouzského dauphina Karla, pozdějšího krále Karla V., který na malbě levou rukou předává dva trny z Kristovy koruny a pravou rukou malý křížek jakožto posvátný předmět z Kristova kříže. Scénu dokládá skutečná historická událost. Posvátné předměty poslal Karlovi IV. francouzský král Jan skrze svého prvorozeného syna Karla. Setkání těchto významných osobností své doby a předání daru se uskutečnilo v Metách roku 1356. Na *druhé scéně* císař mírně nakloněn vztahuje obě ruce k části posvátné houby, kterou mu předává pravděpodobně mantovský vévoda Ludvík Gonzaga.⁵⁵ Identifikace osoby, která předmět drží ve stisku dvou špiček prstů pravé ruky, je však spekulativní. Jedná se o neznámého krále, kterého ztotožňovali i s uherským králem Ludvíkem Velikým, který byl Karlovým zetěm a přivážel mu do Prahy různé dary.⁵⁶

Třetí scénou se účastní Karel IV. sám bez přítomnosti dalších postav. Výjev jej zachycuje ve chvíli, kdy se sklání nad oltářní mensu s malým křížem v levé ruce, který získal na první ostatkové scéně. Pravou rukou přidržuje relikviářový rovnoramenný kříž, do něhož předmět vkládá. Počínaje třetí scénou se zlatý zemský kříž, do něhož byly posvátné předměty vztahující se ke Kristovi uloženy, stává nejdůležitějším motivem všech výjevů následujících. Existence všech tří scén měla vést k myšlence oslavení odznaků utrpení Krista.⁵⁷

Malby reprezentovaly císařovu osobnost velmi slavnostně vzhledem k povaze a důležitosti líčených událostí. Na Karlovy stěevíce byly na všech scénách použity zlaté barevné odstíny. Barva jeho oděvu vždy heraldicky převyšovala barvu oděvu druhé

⁵³ FRIEDL, Antonín. *Mikuláš Wurmser, mistr královských portrétů na Karlštejně*. Praha: SNKLHU, 1956, s. 31.

⁵⁴ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 139.

⁵⁵ Tamtéž, s. 144–146.

⁵⁶ FRIEDL, Antonín. *Mikuláš Wurmser, mistr královských portrétů na Karlštejně*, s. 32–33.

⁵⁷ Tamtéž, s. 33.

postavy, v jejíž přítomnosti se císař nacházel. Na první scéně měl císař bílý plášť zdobený zelenými papoušky oproti dauphinovu modrému taláru. Na druhé scéně Karlův červený oděv kontrastoval se zeleným pláštěm neznámého krále. Třetí scéna císaře představovala v purpurovém brokátu protkaného zlatem. Slavnostní charakter Karlova vyobrazení také doplňovala císařská koruna na hlavě, do níž byla vložena mitra. Dauphinovu královskou korunu na první ostatkové scéně zdobily čtyři lilie. Pět lilií tvořilo součást koruny krále na druhé scéně.⁵⁸

Další, v pořadí *čtvrtá Ostatková scéna*, se nacházela přímo nad vstupním portálem do chodbičky, která vedla do kaple svaté Kateřiny. Hlavní námět výjevu namalovaného přes Devět kůrů andělských, které jsou zřetelně viditelné do dnešní doby, se s největší pravděpodobností vztahoval k vyhlášení odpustkové slavnosti. Hlavy vyobrazených postav Karla IV. a papeže Inocence VI. se nedochovaly. Malba spojovala tři první Ostatkové scény s *pátou scénou* Ukazování zemského kříže vymalovanou až v kapli svaté Kateřiny nad jejím vstupním portálem. Událost zobrazuje pozdvihování zemského kříže, kterého se oběma rukama na levé straně dotýká Karel IV. a na pravé straně jeho manželka Anna Svídnická. Manželský pár má na hlavách koruny, císařův zlatý plášť kontrastuje s červenou barvou císařovniných šatů.⁵⁹

Poslední Ostatková scéna a zároveň také závěrečná scéna výzdoby schodiště vedoucího do nejposvátnějšího sakrálního prostoru na hradě se nachází před samotným vstupem do kaple svatého Kříže ve Velké věži. K ostatkovému kříži, který stojí na oltářní menze, se sklání Karel IV., aby do něj vložil posvátný předmět. Doprovod mu dělají tři preláti vyobrazení na levé straně. První z nich, který stojí těsně za panovníkem, je pravděpodobně druhý pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi. Ostatní dva nelze přesně identifikovat. Na protější straně císařovi asistují tři postavy. První z nich je pravděpodobně císařovna Eliška Pomořanská. Další osoby zřejmě také patří do Karlovy královské rodiny. Jednat by se mohlo o Karlova syna Václava IV. a jeho sestru Elišku.⁶⁰ Jiným vysvětlením identifikace osob je ztotožnění osob na pravé straně se třemi císařovými manželkami.⁶¹ Originální malba, která vznikla ve 14. století, byla ze zdi

⁵⁸ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejských kaplí*, s. 143.

⁵⁹ Tamtéž, s. 150–157.

⁶⁰ FAJT, Jiří. HLAVÁČKOVÁ, Hana J. Zobrazení rodiny Karla IV. na schodišti karlštejské velké věže. In: FAJT, Jiří (ed.). *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*, Praha: Národní galerie, 2003, s. 325.

⁶¹ STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 120.

sejmuta z důvodu nebezpečí jejího zničení a dnes je součástí hradní sbírky. V 19. století ji nahradil výjev líčící tu samou událost.⁶²

4.3 Karlštejnská Apokalypsa

Hlavní myšlenku významu výzdoby dvou hlavních sakrálních míst Karlštejna kostela Panny Marie a kaple svatého Kříže vzájemně poutají představy, které vycházejí z myšlenek obsažených v poslední knize Nového zákona nazvané *Zjevení svatého Jana* též označované pojmem *Apokalypsa*.⁶³ Apokalypsa je obecný termín pro literární žánr, do kterého *Zjevení Janovo* patří. Spisy vázané k apokalyptické tematice se vyznačují přítomností nadpřirozeného zjevení Božích záměrů a plánů.⁶⁴ *Zjevení Janovo* vzniklo jako dialog mezi Janem, který klade otázky a vzkříšeným Kristem, který na ně odpovídá. Jan jako vizionář popisuje své vize. Na počátku stojí motiv zapečetěné knihy přinášející různé katastrofy, konec je spojen s nastolením nebeského Jeruzaléma na zemi.⁶⁵

Jan je písařem listu adresovaného sedmi křesťanským obcím nacházejících se v Malé Asii. Úvodní část představuje sedm vzkazů Ježíše Krista určených jednotlivým andělům sedmi církví (obcí). Postupně dochází k několika vizím, nejprve k vizi Božího trůnu. Následuje vize sedmi pečetí, které rozlamuje Beránek. Každá pečeť přináší katastrofy pro lidstvo. Po rozlomení sedmé pečetě Jan vidí, jak sedm andělů dostalo polnice. Po každém jejich zatroubení na polnici přichází pohroma. Po zaznění šesté polnice musí Jan pozřít nebeskou knihu, která obsahuje Boží zjevení o posledních věcech a také musí změřit chrám. Dále slyší o tom, že přijdou dva Boží svědci, kteří budou zahubeni šelmou, ale následně dojde k jejich vzkříšení a nanebevzetí. Zatroubení sedmého anděla přináší další katastrofy, ale také se otevře nebeský chrám. V další části dochází ke vzpouře sil namířených proti nebeským mocnostem. Ženu s jejím dítětem (Mesiášem) pronásleduje drak. Dítě se dostane do nebe a žena uprchne na poušť. Rozzuřeného draka se po nebeském boji podaří zbavit vlády, dojde k jeho svrnutí na zem, kde však pronásleduje ženu. Následně vyvstanou dvě šelmy, které vládnu světu. Na nebi dochází k vyhlášení soudu Beránkem. Další vize se vztahuje k sedmi

⁶² FAJT, Jiří. HLAVÁČKOVÁ, Hana J. Zobrazení rodiny Karla IV. na schodišti karlštejnské velké věže. In: *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*, s. 325.

⁶³ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 93.

⁶⁴ DUS, Jan A. *Proroctví a apokalypsy, novozákonní apokryfy III.*, Praha: Vyšehrad, 2007, s. 24–27.

⁶⁵ Tamtéž, s. 195–197.

nádobám Božího hněvu, které andělé na zemi vylévají. Po vylití poslední nádoby nastane soud nad městem Babylon. Ježíš definitivně zničí šelmu a její stoupence, dochází k uvěznění satana, ke konci světa a poslednímu soudu. Poté je nastolen nový věk, v němž na zem sestoupí nový Jeruzalém, ve kterém vládne Beránek. Svět má připomínat rajskou zahradu.⁶⁶

Ve Zjevení Janově tak dochází k popisu spásy, která se udála Kristovou smrtí na kříži. Pánem světa a dějin se stal zmrtvýchvstalý Beránek. Satan se nechtěl vzdát, neustále vedl boj proti Božím služebníkům. Ti čekali na konečné vítězství Boha, které mělo vyvrcholit posledním soudem. Každý jedinec musel být k někomu přikloněn, buď k ukřižovanému Beránkovi, nebo k Šelmě. Ve spisu jsou líčeny společenské i kosmické pohromy. Karlštejnská Apokalypsa zobrazuje biblický text, snaží se vystihnout zejména obsah vidění, která Jan měl. Jejím výkladem je ovlivněno pouze několik výjevů. V karlštejnské ikonografii však Zjevení Janovo není hlavním tématem, ale náleží k cyklu Apokalyptické litanie všech svatých. Je v ní také popsána vize Nebeského Jeruzaléma, ve kterém mají po věčnost vládnout spravedliví s Beránkem a sedícím Otcem na trůnu.⁶⁷

Náměty apokalyptického cyklu pokrývaly kromě okenní niky a míst určených pro Ostatkové scény všechny zbývající stěny kostela Panny Marie. V důsledku chátrání omítek a nešetrných stavebních úprav však z původního celku zůstaly jen některé části. Došlo ke zničení maleb situovaných na východní straně v podstropním pásmu. Nedochovala se výzdoba celé severní strany a části maleb na jižní straně, které zanikly kvůli prolomení okna do zdi. I kdyby se podařilo malby zachovat kompletně, cyklus by nebyl zcela srozumitelný, neboť podle císařova přání se některé obrazy ze Zjevení svatého Jana zcela vypustily a jiným se naopak věnovala větší pozornost.⁶⁸

V současné nekompletní podobě začíná apokalyptický cyklus na jižní straně kostela v její levé části výjevem Čtyř apokalyptických jezdců. Ani tato scéna již není úplná, zůstali pouze tři jezdci: jezdec s mečem jedoucí na ryšavém koni, který symbolizuje válku, jezdec s vahami na vraném koni prezentující hlad a poslední jezdec představující smrt v podobě kostlivce, který oběma rukama drží kosu a jede na plavém koni. První jezdec s lukem a šípem chybějící kvůli prolomení okna do zdi jel na bílém koni. Řazení

⁶⁶ POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 1993, s. 261–262.

⁶⁷ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 160–162.

⁶⁸ DVORÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 93–94.

jezdců za sebou značí, že přítomnost jednoho má za následek výskyt dalšího. Tím dochází ke stupňování hrůzy. Vypravování pokračovalo na východní straně kostela, v níž se nacházel vstup ze schodiště. Podstropní pás maleb se nedochoval kvůli jeho zničení. Další pás líčí katastrofy, které nastaly po třetím zatroubení anděla.⁶⁹ Po zatroubení šestého anděla na polnici následuje rozvázání čtyř andělů, kteří byli svázáni na březích Eufratu a následně pobili třetinu lidstva. Andělé s odpornými výrazy ve tvářích jsou podáni jako nepřátelé lidí. Pobíjení lidstva je prezentováno jako silný kontrast dvou masivů. Rozvazaným andělům přijíždějí na pomoc rytíři na lvech, pod jejichž nohami už jsou mrtví. Vojáci opatření brněním a helmami pobíjení lidí, kteří mají ve svých tvářích děsivé výrazy.⁷⁰ Následující dvě scény, které přerušují popis katastrof, které postihly lidstvo. Líčí úkoly, které Evangelistovi určily nebeské síly: pozřít knihu a změřit chrám Boží.⁷¹ Anděl dává Janovi, který u něho klečí, pozřít otevřenou knihu poznání. Následuje obraz sklánějícího se Jana, který měří chrámovou podlahu.⁷² Další vsuvka v podobě čtyř scén líčí příběhy proroků Enocha a Eliáše. Na první scéně nejprve oba proroci provádějí kázání o příchodu Mesiáše určené pohanům, ale na dalším výjevu je zadává pekelné šelmy na příkaz Antikrista. Na třetím obraze jsou mrtvolvy proroků ponechány nepohřbené, ale na čtvrté scéně dochází k nanebevzetí proroků. Poslední obraz pásma popisuje trest pro obyvatele města, kteří nepochopili úlohu proroků.⁷³

Spodní řadu východní stěny zahajuje sedmý anděl, který troubením ohlašuje další katastrofu. Následuje však obraz otevřeného chrámu božského s archou úmluvy, v níž sedí Kristus. Chrám obklopují hlavy, které symbolizují hromové hlasy vesmíru. Následuje obraz ohlášené pohromy. Město postihují bouře, blesky, hromy a zemětřesení. Do této části se popisovaly katastrofy namířené proti lidstvu, ale v dalších pasážích se pekelné síly obracejí proti nebeským mocnostem. Po obrazu zničeného města se tak stává výjevem ženy, která leží na lůžku a právě porodila. Ohrožuje ji sedmihlavý ryšavý drak, který měl v úmyslu dítě pozřít. Dítě zachraňují andělé, kteří jej odnášejí do nebe. Drak, který ztělesňuje d'ábla, svou útočnost stupňuje a obrací se proti nebi, čímž vypukne boj mezi anděly a d'ábly, kteří jsou poraženi. Navazující obrazy jsou umístěny na protější západní straně kostela. Rozzuřený drak začne pronásledovat ženu, které andělé dají orlí

⁶⁹ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 94.

⁷⁰ FRIEDL, Antonín. *Mistr karlštejnské Apokalypsy*, s. 17–18.

⁷¹ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 95.

⁷² FRIEDL, Antonín. *Mistr karlštejnské Apokalypsy*, s. 17.

⁷³ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 95–96.

křídla. Podaří se jí uletět na poušť, kde se shledá se svým synem. Jejich setkání je námětem posledního obrazu. Ženu sluncem oděnou obklopuje záře kolem pasu, kolem hlavy má dvanáct hvězd a v náručí drží své dítě. Dochází tím k Nanebevzetí Panny Marie, kterému byl kostel zasvěcen.⁷⁴ Obraz uzavírá dvanáctou kapitolu a pásmo apokalyptických výjevů celkově. Hlavní motivy, kterými Apokalyptická litanie začíná a ke kterým se vrací, představují Beránek a Bůh Trojjediný, kteří byly v kostele zřejmě situovány na jižní straně pod stropem.⁷⁵ Na Ženu sluncem oděnou navazovala zničená série katastrof na severní straně kostela, kde cyklus vrcholil obrazy, které zřejmě zobrazovaly výjevy posledního soudu a nebeského Jeruzaléma.⁷⁶

K apokalyptickému cyklu se vázaly i malby v chodbičce spojující kostel Panny Marie s malou kaplí. V okenním záklenku se nacházel apokalyptický motiv Boží Trojice. Na pravé straně za vstupem do chodbičky na čele klenby pokleká anděl, který v ruce třímá rozhoupanou kadidelnici. Výjev Boží Trojice adorované Karlem IV. a jeho první manželkou Blankou z Valois byl i v pásmu nad ostatkovými scénami v kostele. Důkazem toho jsou zachované nápisy *Karolus IIII. imperator, Sancta Trinitas, Blanca regina*. V tomto pásmu se také dříve nacházela dnes již neexistující scéna s Beránkem.⁷⁷

⁷⁴ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 96.

⁷⁵ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 172.

⁷⁶ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 96.

⁷⁷ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 170–172.

5 KAPLE SVATÉ KATEŘINY

5.1 Význam a výzdoba

Hlavní posláním kaple svaté Kateřiny, která měla velmi malé rozměry, spočívalo v dočasném uložení říšského korunovačního pokladu a zlatého ostatkového kříže zhotoveného jako schránky pro relikvie Kristova umučení. Okolnost uložení kříže ve svatyni předesílaly již Ostatkové scény v kostele Panny Marie. Po stavebním dokončení Velké věže a konsekraci kaple svatého Kříže záměrně budované a náležitě vyzdobené pro uložení svátostin nechal posvátné předměty císař přesunout tam.⁷⁸ Zlatý zemský kříž se v kapli svaté Kateřiny uchovával mezi lety 1357–1365. Nádherná výzdoba prostoru odpovídající dočasnému posláním svatyně vyvolávala domněnku, jestli se kaplička neměla stát trvalou schránkou pro ostatkový kříž a jeho přenesení do Velké věže neznamenovalo pouze dodatečnou změnu.⁷⁹

Kaple svaté Kateřiny sloužila i jako Karlova soukromá oratoř. Právě do této malé svatyně chodil císař rozjímat v době, kdy na hradě trávil čas. To mohlo být důvodem momentálního odepření přístupu ostatním do kostela, neboť panovník si přál během svých modliteb nebýt rušen. Kanovníci, kteří měli v kostele své zázemí, tak byli za těchto časů odkázáni na kapli svatého Mikuláše v Císařském paláci.⁸⁰ Kontakt s okolím panovníkovi zprostředkovávalo malé okénko proražené těsně nad podlažím ve zdi oddělující oba sakrální prostory. Sloužilo k předávání zpráv týkajících se státních záležitostí.⁸¹ Kaple svaté Kateřiny sloužila také jako místo uložení ostatků svatého Palmáce, které císař získal v roce 1356. Tumba s tělem patrona se stala hlavním předmětem kultu kaple, která v 15. a 16. století nesla jeho titul. Svatému Palmácovi byl zasvěcen i kostelík ve vesnici pod hradem, kam se jeho ostatky v první polovině 18. století přenesly. Později se pro malou oratoř ujal název kaple svaté Kateřiny, podle figury světice vyobrazené na pravé boční straně oltářní menzy. Tento název se pro kapličku užívá dodnes.⁸²

Kaple se nachází ve druhém patře Mariánské věže v síle zdiva její jižní strany, vchází se do ní úzkou chodbičkou z kostela Panny Marie. Sakrální prostor vyznačující se miniaturními rozměry je zaklenut dvěma poli křížové klenby, jejíž svorníky zdobí

⁷⁸ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 15–17.

⁷⁹ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 64.

⁸⁰ FRIEDL, Antonín. *Mistr karlštejnské Apokalypsy*, s. 8.

⁸¹ Tamtéž, s. 8.

⁸² FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, 17–18.

pozlacené kovové terče s drahokamy. Střed prvního svorníku zdobila antická gema s podobiznou Medúzy. Originál této antické kameje dnes tvoří součást karlštejského pokladu.⁸³ Všechny stěny kaple pokrývaly v prvotní fázi výzdoby nástěnné malby. V tomto období také vznikla dekorace oltářní stěny. Ve vyhloubeném oltářním výklenku se dochoval votivní obraz Madony s dítětem přijímající modlitby Karla IV. a Anny Svídnické za přítomnosti apoštolů Petra a Pavla umístěných na ostění niky.⁸⁴ Pozadí jim tvořilo modré nebe, na němž se nacházely zlaté hvězdy. Celkem dvanáct hvězd také zdobilo Madoninu korunu, která sedí na trůnu v přítomnosti manželů, kteří jsou v pokleku. Oba manželé mají na hlavách císařské koruny. Malý Ježíš sklání se k panovníkovi se jej dotýká svou levou rukou. Pravou rukou Karlovi žehná. Madona se dotýká císařovniných sepjatých rukou z druhé strany.⁸⁵ Přední stranu oltářní menzy zdobí výjev Ukřižování, na její pravé boční ploše se dochovala podobizna svaté Kateřiny.⁸⁶

Severní stranu kaple zdobilo sedm postav světců, z nichž zbyly pouze hlavy kvůli dodatečným změnám ve výzdobě. Jejich těla se překryla aplikacemi obkladů z polodrahokamových inkrustací, jejichž spáry vyplňoval plastický zlacený štuk. Mělo dojít ke kompletnímu překrytí pásma světců, ale dříve než se tak stalo, část tohoto pásma překryla prkna z vozu, na kterém se údajně vezlo tělo svatého Václava do Prahy. Pod ochranou těchto prken zůstaly hlavy světců až do 19. století, kdy došlo k sejmutí prken ze zdi. V pásmu byli prezentováni čeští zemští světcí, neví se však jistě, koho konkrétně měly malby zobrazovat. Nad dveřmi do kaple se v tympanonu nachází portrét Karla IV. a Anny Svídnické při adoraci kříže.⁸⁷

⁸³ PETRŮ, Jaroslav. Interpretace smyslu tzv. kaple sv. Kateřiny na hradě Karlštejně. In: FAJT, Jiří (ed.). *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*, s. 338–339.

⁸⁴ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 84–86.

⁸⁵ HOMOLKA, Jaromír. Umělecká výzdoba paláce a menší věže hradu Karlštejna. In: FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV.: umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*, s. 110–111.

⁸⁶ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 89.

⁸⁷ Tamtéž, s. 87–91.

6 KAPLE SVATÉHO KŘÍŽE

6.1 Význam a výzdoba

Kaple svatého Kříže se stala nejposvátnějším místem celého hradu, ke kterému směřovala největší pozornost a jehož výstavbě odpovídala náležitá péče. Karel IV. ji nechal vybudovat pro uložení říšského korunovačního pokladu, jehož nedílnou součástí tvořil zlatý korunovační kříž a císařská koruna. Kaple se v době Karla IV. stala schránkou i pro tehdy nově zhotovený zlatý zemský kříž, který se stal ústředním motivem Ostatkových scén. Poklady mělo střežit nebeské vojsko, které symbolicky tvořili světci na obrazech a také hvězdy na stropě klenby.⁸⁸ Císařské korunovační klenoty zůstaly v kapli svatého Kříže do roku 1432, kdy je syn Karla IV. Zikmund Lucemburský nechal z hradu odvézt. Později se svatyně stala místem uložení českého korunovačního pokladu i archivu Království českého.⁸⁹ K definitivnímu odvezení souboru českých korunovačních klenotů z hradu spolu s archivem došlo v roce 1619. Na Karlštejn se poté už nikdy nevrátily.⁹⁰

K zahájení výzdoby kaple svatého Kříže došlo před rokem 1360, její dokončení se uskutečnilo před slavnostním vysvěcením svatyně, které se odehrálo zřejmě dne 9. února 1365.⁹¹ Důležitou roli v inspiraci pro vyzdobení kaple svatého Kříže hrály pro Karla IV. bezpochyby katedrály na Západě, mezi nimi i pařížská Saint Chapelle, která byla hmotnou realizací představy o nebeském Jeruzalému. Stejně tak vyzdobení karlštejnské svatyně vybudované pro uložení posvátných insignií císařské vlády mělo odpovídat popisu Nového Jeruzaléma ze Zjevení svatého Jana. Z tohoto důvodu zde vznikla tak nákladná a honosná výzdoba.⁹² Všechny tři hlavní hradní kaple spojovalo společné téma cyklu nazvaného *Apokalyptická litanie všech svatých*, jemuž výzdoba svatyně odpovídala. Tento cyklus je obohacením základního motivu Apokalyptického Boha a Beránka řadami světců. Cyklus se nejprve realizoval v dnešní kapli svaté Kateřiny roku 1357, tam však postupem času došlo k jeho narušení v důsledku aplikování inkrustací na zdi. Jeho pozůstatkem jsou hlavy světců a postava svaté Kateřiny na boční straně oltářní menzy. V duchu litanie se následně odvíjela i realizace

⁸⁸ STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 122–125.

⁸⁹ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. *Kaple sv. Kříže na Karlštejně*. Praha: Odeon, 1978, s. 3.

⁹⁰ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 242.

⁹¹ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*, s. 35.

⁹² DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 103–104.

výzdoby v kapli svatého Kříže, která původně nesla titul Umučení Páně, k němuž se vztahovaly náměty ukřižování a Krista Trpitele.⁹³

Kaple svatého Kříže vyplňuje prostor celého druhého patra Velké věže. Kontakt s okolním světem a pronikání pouze rozptýleného nepřímého světla do interiéru umožňovala lomená okna opatřená kamennými kružbami. Osvětlení interiéru zajišťovalo pět olejových lamp, což mělo navozovat slavnostní atmosféru, kterou podtrhovala unikátní výzdoba.⁹⁴ Strop kaple posázený zlatými hvězdami je zaklenut křížovými klenbami. Celkově evokuje hvězdnou oblohu, která prezentuje nebeskou sféru, v níž přebývá Bůh, Kristus se svatými. V presbytáři se proto na klenebním poli nachází zlaté slunce, stříbrný měsíc a dalších pět nebeských planet, které byly v Karlově době známé. Pásmo horních částí zdí po celém obvodu kaple zdobí deskové obrazy, které představují obyvatele nebes. Kristus je mezi nimi vyobrazen několikrát na dominující hlavní oltářní straně. Tato stěna byla ze všech nejdůležitější, neboť právě výklenek nad oltářem sloužil k uložení korunovačních klenot.⁹⁵

Na zlacené mříži uprostřed kaple, která rozděluje prostor na presbyterium a vstupní loď, jsou zavěšeny drahokamy, které mají symbolický charakter. Názvy kamenů odpovídají devíti andělským kůrům, které sídlí v nebi. Byly to: sardonix, topas, jaspis, chryzolit, onyx, beryl, karneol a smaragd. Drahokamy vyskládanými do tvaru kříže se obložily i spodní pásma zdí pod obrazy. Tento pás měl představovat hradby města Jeruzaléma.⁹⁶ Spáry mezi deskami obkladu z leštěných drahokamů vyplňoval zlacený štuk, na který se pomocí speciálních razidel aplikovaly různé znaky, mezi nimi i písmeno K odkazující ke jménu Karla IV. Výzdobu spodního pásma doplňovaly zlacené tyče ze železa zdobené kolmými hroty a tepanými liliemi.⁹⁷

Součástí výzdoby kaple představují i nástěnné malby vztahující se k Apokalyptické litanii. Nacházejí se v okenních záklencích. V záklenku okna na západní straně v presbyteriu se nachází dvě malby: *Klanění čtyřiaadvaceti starců apokalyptickému beránkovi* a *Apokalyptický Bůh*, totožný s Kristem, počátkem a koncem všeho. Božská postava zarámovaná do zlaté mandorly sedí na trůnu, v pravé ruce drží knihu zákona opatřenou sedmi pečetěmi. Obklopuje ji devět andělských kůrů. Naproti Apokalyptickému Bohovi se v druhé půli okenního výklenku nachází malba

⁹³ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 110–111.

⁹⁴ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*, s. 20–26.

⁹⁵ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 104–105.

⁹⁶ Tamtéž, s. 106.

⁹⁷ Tamtéž, s. 31.

Klanění starců. Obraz představuje apokalyptického beránka, který stojí na hoře a drží prapor a knihu. Čtyřicet starců je před ním v pokleku a smeká zlaté koruny. Východní okenní výklenek v presbyteriu zdobí scény *Zvěstování*, *Navštívení Panny Marie* a *Klanění tří králů*, které se vyznačují společnou myšlenkou očekávání, vítání a uctívání spasitele. Část plochy jihovýchodní okenní niky v lodi před mříží byla věnována malbám týkajících se *setkání Krista s Máří Magdalénou a Martou v Betánii*, námětům *Krista na večeři v Šimonově domě*, během které mu Magdalena maže nohy, dále také *Vzkříšení Lazara* a *setkání Maří Magdalény se zmrtvýchvstalým Kristem*.⁹⁸

Postava krále Baltazara na výjevu Klanění tří králů se ztotožňuje s vypoodobněním císaře Karel IV., který tak vzdává hold Kristovi. Vyobrazení tří bohatých králů nesoucích drahocenné předměty kontrastuje s malířským podáním chýše, která má prezentovat prostotu. Na malbě *Zvěstování Panně Marii* figuruje archanděl Michael, který pokleká před Pannou Marií. Na scénu navazuje *Navštívení Panny Marie*, ve kterém figurují dvě stojící postavy: Panna Marie a svatá Alžběta.⁹⁹

6.2 Deskové obrazy

Unikátní a dnes již neodmyslitelnou součástí výzdoby kaple svatého Kříže představuje *soubor deskových obrazů*, který původně čítal celkem 130 desek. Obrazy pokrývající všechny horní části zdí kaple ikonograficky představovaly zřejmě Vojsko Kristovo nebo Církev vítěznou, která měla ochraňovat poklady uložené ve svatyni. Identifikace jednotlivých světců činí problémy, neboť většinu z nich malíř prezentoval v obecném typu. Vodítkem pro určení svatých mohly být relikvie, které byly do rámu obrazu uloženy a k příslušnému světci se vztahovaly. Obrazy tak neměly pouze dekorativní charakter, ale staly se zároveň relikviářemi jednotlivých svatých. Výzdobou kaple pověřil Karel IV. Mistra Theodorika, z jehož dílny všechny obrazy pocházejí.¹⁰⁰ O Theodorikovi existují historické prameny jako o císařském malíři již z roku 1359. Za jeho předchůdce v malířské činnosti na hradě se považuje Mikuláš Wurmser ze Štrasburku. Theodorik vlastnil dům v Praze na Hradčanech. Velké pocty se mu od císaře dostalo, když jej za odvedenou práci na Karlštejně roku 1367 ocenil darováním dvora v Mořině nedaleko Karlštejna, který panovník osvobodil od daní.

⁹⁸ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 107–109.

⁹⁹ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. Umělecká výzdoba Velké věže hradu Karlštejna, *Ecclesia Triumphans*. In: FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV., umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*, s. 223.

¹⁰⁰ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*, s. 30–37.

Uznávaný malíř se zřejmě poté, co dokončil výzdobu karlštejské svatyně, stal představeným pražského malířského bratrstva.¹⁰¹

Církev vítěznou, kterou mají obrazy představovat, zde zastupují tyto stavy: patriarchové, proroci, apoštolové, mučedníci, vyznavači, rytíři, sbor panen a vdov.¹⁰² Světce rozlišují různé atributy a oděvy, ale společným pro většinu svatých se stal atribut knihy, která je otevřená nebo zavřená. Symbol knihy odkazuje na hlásání či vyznávání Kristovy nauky. *Apoštolové a evangelisté* oděni do tuniky a pláště v ruce třímají knihu. Skupina *papežů* v kasulích¹⁰³, kterým nechybí papežské berly a jejichž hlavy pokrývají tiáry, je také opatřena knihou. *Biskupové* v kasulích nebo kápích se dělí na tři skupiny: dvě mučednické a jednu vyznavačskou. Typickou se pro ně stala mitra, berla a kniha. Výjimku tvoří Romanus a Maternus, kteří místo knihy drží svůj specifický atribut. Unikátností se vyznačuje také obraz svatého Diviše, který v ruce třímá svou uťatou hlavu, chybí mu tudíž berla i kniha. *Opati* oděni do černých hábitů charakteristických pro mnichy mají berlu a knihu. Výbavu *rytířů* ve zbroji s pláštěm doplňují štíty a kopí. *Panovníci* oděni do tunik a pláště v ruce drží žezlo a zemské jablko, jakožto části korunovačních insignií. Obrazy panovníků doplňují také příslušné erby. Kromě Karla Velikého jsou všichni panovníci prostovlasí, bez koruny. *Panny mučednice* v tunikách drží palmovou ratolest a jsou prostovlasé na rozdíl od ostatních svatých žen. *Kněz* Tomáš Akvinský je oblečen do kasule, *thébští poustevníci* do bílých hábitů, které doplňuje tmavý plášť. Plášť svatého Jeronýma, který má na hlavě klobouk, má purpurovou barvu. Většinu ze světců, kteří atribut postrádají, lze určit podle kontextu litanie všech svatých. Někteří ze zobrazených však v litanii nejsou, jedná se konkrétně o Tomáše Akvinského, Kornélia a Romana. Svými atributy se vyznačují i *archandělé* Michael, Gabriel, Uriel a Rafael. Z 96 světců zobrazených na obrazech a 4 archandělů, individuálním atributem disponuje pouze 39 postav.¹⁰⁴

Největší desku v kapli představuje obraz Ukřižování na hlavní oltářní straně, které z obou stran doprovází dva andělé, jeden v ruce nese říšskou královskou korunu a druhý českou svatováclavskou korunu. Andělé jsou vyobrazeni rovněž s heraldickými štíty symbolizujícími císařskou a královskou hodnost Karla IV. Pod obrazem

¹⁰¹ FAJT, Jiří. Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. In: FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV., umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*, s. 290–294.

¹⁰² DVOŘÁKOVÁ, Vlasta, MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 110.

¹⁰³ kasule = oděv používaný duchovními

¹⁰⁴ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejských kaplí*, s. 217–222.

Ukřižování se nacházejí dva triptychy. Horní triptych pochází z dílny Mistra Theodorika, ale dolní nikoliv, neboť je dílem italského malíře Tommasa da Modeny. Středu jeho triptychu dominuje Panna Marie s Ježíškem, jehož atribut malého bílého psa symbolizuje oddanost Církvi. Madonu doprovází svatý Palmác na pravé straně a svatý Václav na levé straně.¹⁰⁵ Patronovi českých zemí se tak mezi svatými dostalo čestného umístění na nejdůležitější hlavní oltářní straně spolu s Kristem.¹⁰⁶

Obrazy nemají stejný jednotný formát z důvodu nepravidelnosti stěn a kleneb, kterým se musel formát přizpůsobit. Konstrukce se nejprve načrtla pomocí uhlu na omítku stěn, následně se připevnil odpovídající rošt z prken a až poté se zhotovily tabule pro jednotlivá pole, které se muselo označit znakem shodným s tím, kterým se označila zadní strana odpovídající desky. U tabulí, které si formátově odpovídají, došlo k jejich vzájemné výměně. Stalo se tak například u obrazů Jana Křtitele a Jana Evangelisty či svatého Víta a Jiřího. Došlo i k přemístění obrazů Lukáše, Marka, Bartoloměje a Vavřince. Zaměněno bylo dohromady třináct tabulí.¹⁰⁷

6.3 Nástěnné malby na schodišti Velké věže

Jedinou komunikací spojující kapli svatého Kříže s ostatními částmi hradu zprostředkovávalo vřetenové schodiště, které je přistavené k jižní zdi Velké věže. Stěny pomyslné předsíně vedoucí do nebeského Jeruzaléma nechal Karel dekorovat nástěnnými malbami. Císař na zdech schodiště nechal zvěčnit *cyklus ze života knížete Václava a jeho báby Ludmily*. Legendy dvou českých patronů poukazovaly na přímé nástupnictví Karla IV. na českém trůně a také oslavovaly a zdůrazňovaly důležitost jeho předků ze strany jeho matky Elišky Přemyslovny.¹⁰⁸ Dokončení výzdoby schodiště se zřejmě vztahovalo k události vysvěcení kaple svatého Kříže, patrně tedy k roku 1365. Za jejich autora bývá považován další z dvorních malířů Karla IV. nazývaný Mistr Osvald.¹⁰⁹

Vnější stranu schodiště pokrývá celkem dvacet osm výjevů ze života svatého Václava. Legenda začíná dole na začátku schodiště a rozvíjí se směrem vzhůru ke kapli. Na protější vnitřní straně se v protisměru odehrává legenda o svaté Ludmile, která

¹⁰⁵ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*, s. 37–39.

¹⁰⁶ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 110.

¹⁰⁷ FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*, s. 211–214.

¹⁰⁸ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 111.

¹⁰⁹ FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*, s. 20–21.

na začátku schodiště končí.¹¹⁰ V místech od předposlední podesty schodiště, kde svatováclavská legenda končí a svatoludmilský cyklus začíná, nástěnné malby po obou stranách zobrazují řadu českých panovníků, knížat, kněžen, králů a královen z rodu Přemyslovců. Průvod členů této české dynastie vede k šesté Ostatkové scéně, na níž Karel IV. ukládá posvátný předmět do relikviářového kříže.¹¹¹ Na stropě před Ostatkovou scénou se dochoval transfer Veraikonu, otisku Kristovy tváře, kterou obklopuje šestnáct hlav andělů. Andělé hrající na různé hudební nástroje zdobí i nižší části stropu schodiště.¹¹²

V přízemí schodiště zahajuje cyklus maleb obraz výuky malého Václava, následuje smrt knížete Vratislava a Václavova korunovace. Po výjevu řezenského zázraku následuje série několika scén, které líčí milosrdné činy knížete svědčící o jeho pokoře. Václav sytí a osvobozuje vězně, kácí šibenice a vlastníma rukama získává chléb a víno určené k mešním obětem. V místě, kde dochází k jeho zavraždění bratrem Boleslavem a dalšími vrahy, se barva stropu mění z červené na modrou, která symbolizuje nebe a nebeské království.¹¹³ Po mučednické smrti dochází k nalezení Václavova těla, jeho oplakávání a utírání krve. Navazuje převezení světcova těla z Boleslavi do Prahy a zázraky na potoce Rokytnici a u bran malostranských. Výjevem přenesení světcových ostatků do chrámu svatého Víta na Pražském hradě legenda končí.¹¹⁴

Úvodní výjev ze života svaté Ludmily líčí hostinu na Velehradě, kde Ludmila v přítomnosti arcibiskupa Metoděje sedí za stolem a její manžel jako pohan musí jíst na zemi pod stolem. Následně Metoděj provádí Bořivojův křest v kostele na Velehradě, navazuje scéna Pokřtění kněžny Ludmily a Stavba kostela Panny Marie na Pražském hradě.¹¹⁵ Pátá scéna zachycuje trůnící manželský pár v doprovodu jejich tří synů a tří dcer. Výjev Smrt Bořivoje zobrazuje knížete ležícího na lůžku, za kterým stojí plačící kněžna s průvodem. Na sedmé scéně je korunován jejich syn Vratislav. Poslední dvě malby cyklu obracejí pozornost k samotnému skonu kněžny. Nejprve dochází k poslednímu přijímání Ludmily odehrávající se v kapli na Tetíně, kam kněžna odešla

¹¹⁰ STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 120–121.

¹¹¹ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 111.

¹¹² FAJT, Jiří. HLAVÁČKOVÁ, Hana J. Zobrazení rodiny Karla IV. na schodišti karlštejské velké věže. In: *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*, s. 326.

¹¹³ STUDNÍČKOVÁ, Milada. Sv. Václav jako scala coeli. (K interpretaci nástěnných maleb schodiště Velké věže na hradě Karlštejně). In: VŠETEČKOVÁ, Zuzana (ed.), *Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna*. Praha: Národní památkový ústav, 2006, s. 74–75.

¹¹⁴ DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*, s. 112–114.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 114.

po nedorozumění s její snachou Drahomírou, která následně posílá dva muže Tuna a Gomona, aby světici uškrtili závojem. Tím svatoludmilský cyklus vrcholí.¹¹⁶

¹¹⁶ VŠETEČKOVÁ, Zuzana: Schodištní cykly na Karlštejně: Legenda sv. Ludmily. In: VŠETEČKOVÁ, Zuzana (ed.). *Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna*, s. 42–45.

7 ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na zkoumání českého hradu Karlštejn v kontextu historických okolností jeho založení, které se vztahuje k období vrcholné lucemburské gotiky a významu osobnosti jeho zakladatele. Stěžejním se pro mne staly hradní svatyně, především *kostel Nanebevzetí Panny Marie, kaple svaté Kateřiny a kaple svatého Kříže*.

Duchovní založení Karla IV. se výrazně odrazilo v jeho stavitelské činnosti, která reprezentovala panovníkovy dosažené politické hodnosti. Největší vliv na jeho vnímání moci a křesťanství měl pobyt na francouzském královském dvoře, kde prožil dětství. Z tohoto důvodu má mnoho Karlem založených staveb podobné architektonické znaky se středověkými památkami ve Francii. Na stavby však nelze nahlížet pouze jako na technické dílo, je důležité vnímat je také po symbolické stránce korespondující s duchovním kontextem.

Mezi nejvýznamnější architektonické skvosty, které vznikly z Karlovy iniciativy, se bezpochyby řadí Karlštejn se svými sakrálními prostory. Karlův záměr vybudovat pro uložení říšských korunovačních klenot a dalších pokladů pevnost, která by se stala bezpečným a zároveň také náležitě reprezentativním místem, se jistě vydařil. Výstavbou a výzdobou hradu vladař pověřil nejvýznamnější osobnosti svého dvora, které mnohdy přicházeli ze zahraničí a do českých zemí tak přinášeli nové pojetí umění. Karlštejn představoval symbol reprezentující význam a důležitost Karlovy vlády v Českém království a římské říši. Výzdobu a koncepci jednotlivých hradních svatyní měl panovník důmyslně promyšlené.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie představoval zázemí karlštejnské kapituly zřízené Karlem roku 1357. Kostel se vyznačoval unikátní výzdobou, jeho zdi pokrývaly scény ze *Zjevení svatého Jana* a tzv. *Ostatkové scény*. Kaple svaté Kateřiny sloužila jako Karlova soukromá modlitebna a také jako dočasné místo uložení císařských insignií a zemského ostatkového kříže. Po vysvěcení kaple svatého Kříže ve Velké věži roku 1365 byly poklady přemístěny a trvale uloženy v této svatyni. Kaple ztělesňovala Nebeský Jeruzalém, její zdi pokrýval unikátní *soubor deskových obrazů* pocházející z dílny Mistra Theodorika.

Karlštejn se svou výzdobou interiérů ztělesňuje umělecký skvost reprezentující vládu Karla IV., přesto není na seznamu světového dědictví památek UNESCO. Myslím si, že památka, která je v současné době ve správě Národního památkového ústavu, by

neměla na seznamu chybět. Je zapotřebí o hrad nadále náležitě pečovat, pravidelně kontrolovat jeho technický stav a dbát na ochranu výzdoby v rozsahu, v němž se dochovala, aby se tento skvost zachoval i pro budoucí generace.

Odborné literatury pojednávající o tématice vztahující se k mojí práci existuje poměrně mnoho a příjemným faktem také je, že se touto problematikou odborníci zabývají v průběhu let až do současné doby, takže vznikají stále nové teorie a hypotézy. Přístup ke knihám mi byl umožněn především v Univerzitní knihovně Západočeské univerzity a také ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje. Měla jsem také možnost díky správě hradu osobně nahlédnout do prostorů Karlštejna v době psaní své bakalářské práce a ujasnit si tak postup své práce.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

BENEŠOVSKÁ, Klára a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tématická řada. Architektura*. Praha: Paseka, Artefactum, 2009. ISBN 978-80-7432-001-9 (Paseka). ISBN 978-80-86890-21-0 (Artefactum).

ČECHURA, Jaroslav. ŽŮREK, Václav. *Lucemburkové: životopisná encyklopedie*. České Budějovice: Veduta, 2012. ISBN 978-80-86829-69-2.

DUS, Jan A. *Proroctví a apokalypsy, novozákonní apokryfy III*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-814-3.

DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. *Kaple sv. Kříže na Karlštejně*. Praha: Odeon, 1978.

DVOŘÁKOVÁ, Vlasta. MENCLOVÁ, Dobroslava. *Karlštejn*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.

MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady, díl druhý*. Praha: Odeon, 1972.

FAJT, Jiří. Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. In: FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV., umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: Národní galerie, 1997. ISNB 80-7035-142-X.

FAJT, Jiří. HLAVÁČKOVÁ, Hana J. Zobrazení rodiny Karla IV. na schodišti karlštejnské velké věže. In: FAJT, Jiří (ed.). *Court chapels of the High and Late Middle Ages and their artistic decoration: Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba: [sborník příspěvků z mezinárodního symposia, Klášter sv. Anežky České 23.9.-25.9.1998]*. Praha: Národní galerie, 2003. ISBN 80-7035-190-X.

FAJT, Jiří. ROYT, Jan. Umělecká výzdoba Velké věže hradu Karlštejna. In: FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV., umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: Národní galerie, 1997. ISNB 80-7035-142-X.

FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV.: umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: Národní galerie, 1997. ISBN 80-7035163-2.

FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech ve spolupráci s Lepton studiem, 2010. ISBN 978-80-86516-34-9.

FIŠER, František. *Karlštejn: vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-169-6.

FRIEDL, Antonín. *Mistr karlštejnské Apokalypsy*. Praha: Tvar, 1950.

FRIEDL, Antonín. *Mikuláš Wurmser, mistr královských portrétů na Karlštejně*. Praha: SNKLHU, 1956.

HÁJEK, Václav. *Architektura: klíč k architektonickým slohům*. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-722-2.

HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás: přehled stavebních slohů*. Praha: Panorama, 1981

HOMOLKA, Jaromír. Umělecká výzdoba paláce a menší věže hradu Karlštejna. In: FAJT, Jiří (ed.). *Magister Theodoricus: dvorní malíř císaře Karla IV., umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha: Národní galerie, 1997. ISBN 80-7035-142-X.

KAREL IV. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1979.

KAVKA, František. *Karel IV.: historie života velkého vladaře*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0753-7.

KUTHAN, Jiří. K osobnosti a dílu císaře Karla IV. In: BAREŠ, Petr et al. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010. ISBN 978-80-87104-75-0.

MENCL, Václav. *Česká architektura doby lucemburské*. Praha: Sfinx/B. Janda, 1948.

PETRŮ, Jaroslav. Interpretace smyslu tzv. kaple sv. Kateřiny na hradě Karlštejně. In: FAJT, Jiří (ed.). *Court chapels of the High and Late Middle Ages and their artistic decoration: Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba: [sborník příspěvků z mezinárodního symposia, Klášter sv. Anežky České 23.9.-25.9.1998]*. Praha: Národní galerie, 2003. ISBN 80-7035-190-X.

POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 1993. ISBN 80-7021-052-4.

SKÝBOVÁ, Anna. *České královské korunovační klenoty*. Praha: Panorama, 1982.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV.: život a dílo (1316 – 1378)*. Praha: Svoboda, 1980.

STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.* Praha: Artia, 1978.

STUDNIČKOVÁ, Milada. Sv. Václav jako scala coeli. (K interpretaci nástěnných maleb schodiště Velké věže na hradě Karlštejně). In: VŠETEČKOVÁ, Zuzana (ed.). *Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna: [stav po restaurování: sborník příspěvků z kolokvia uspořádaného Ústavem dějin umění AV ČR v refektáři kláštera Na Slovanech v Praze ve dnech 5.5.-7.5.2004]*. Praha: Národní památkový ústav, 2006. ISBN 80-86516-23-7.

VŠETEČKOVÁ, Zuzana. Schodištní cykly na Karlštejně: Legenda sv. Ludmily. In: *Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna: [stav po restaurování: sborník příspěvků z kolokvia uspořádaného Ústavem dějin umění AV ČR v refektáři kláštera Na Slovanech v*

Praze ve dnech 5.5.-7.5.2004]. Praha: Národní památkový ústav, 2006. ISBN 80-86516-23-7.

8 RESUMÉ

My work is called „*The history of the Karlštejn castle and his sacred places.*“ The Karlštejn castle was built in the 14th century near Prague. His founder was Charles IV. who was one of the most important kings of Kingdom of Bohemia. He decided to construct the Karlštejn castle because he became an emperor of the Roman Empire and he wanted to have some place to save crown jewels. The castle was built as a fortress which was used to save crown jewels of the Roman Empire and the collection of the holy relics.

The most important places in the castle are sacred places. They are the main topic of my work. *The church of the Assumption of Virgin Mary* was used by Karlštejn's chapter which was founded in 1357. The church was decorated with scenes from the last part of the New Testament and with three relic scenes. *The chapel of Saint Catherine* was used to store crown jewels and relic cross until *the chapel of the Holy Cross* in the Great Tower was finished in 1365. The chapel of the Holy Cross was used to store treasures. It represented Heavenly Jerusalem and it was decorated with 130 gothic wooden paintings. They symbolized the army of Jesus Christ.

I choose this topic because I like history especially the time of Charles IV. and I am a guide at the Karlštejn castle for several years. I think that the castle is a very beautiful place and there are a lot of information that could be explored.

9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1 Karel IV. na votivním obraze Jana Očka z Vlašimi

Zdroj: KAVKA, František. *Karel IV. Historie života velkého vladaře*. Praha: Mladá fronta, 1998, příloha mezi s. 144–145.

Příloha č. 2 Hrad Karlštejn jako hradní komplex

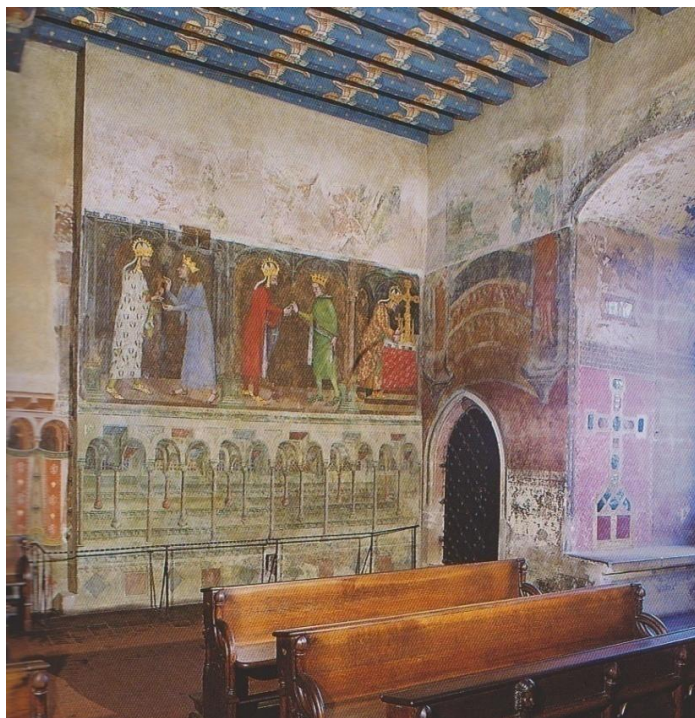
Zdroj: archiv autora

Příloha č. 3 Interiér kostela Nanebevzetí Panny Marie

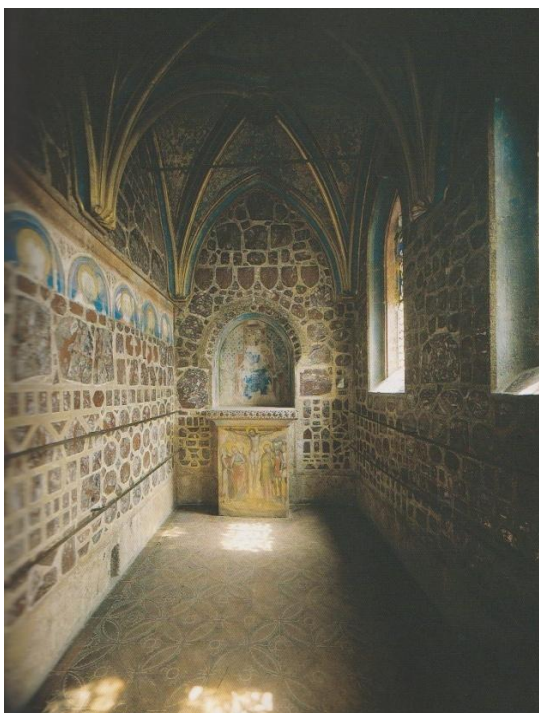
Zdroj: FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech ve spolupráci s Lepton studiem, 2010, s. 7.

Příloha č. 4 Ostatkové scény v kostele Nanebevzetí Panny Marie

Zdroj: FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech ve spolupráci s Lepton studiem, 2010, s. 9.

Příloha č. 5 Interiér kaple svaté Kateřiny

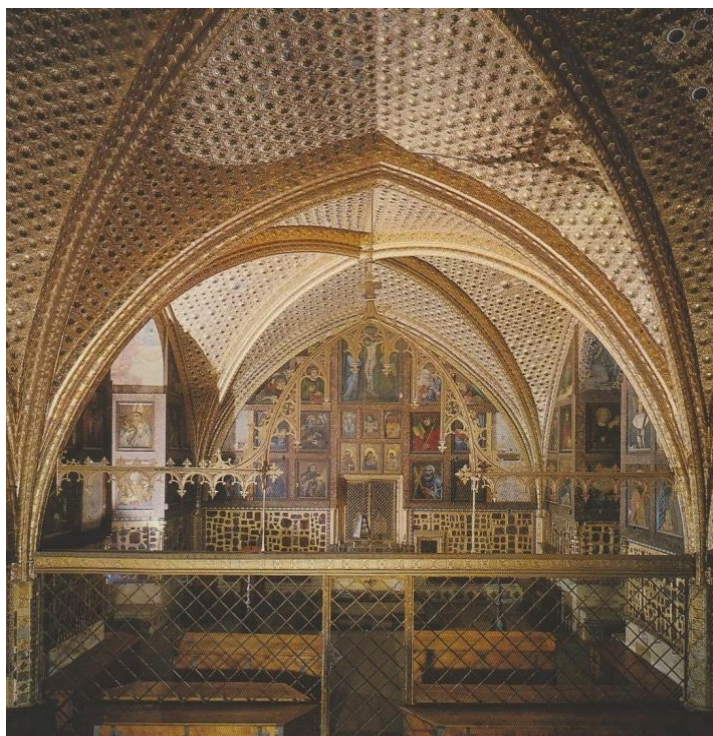
Zdroj: FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech ve spolupráci s Lepton studiem, 2010, s. 15.

Příloha č. 6 Ostatková scéna v kapli svaté Kateřiny

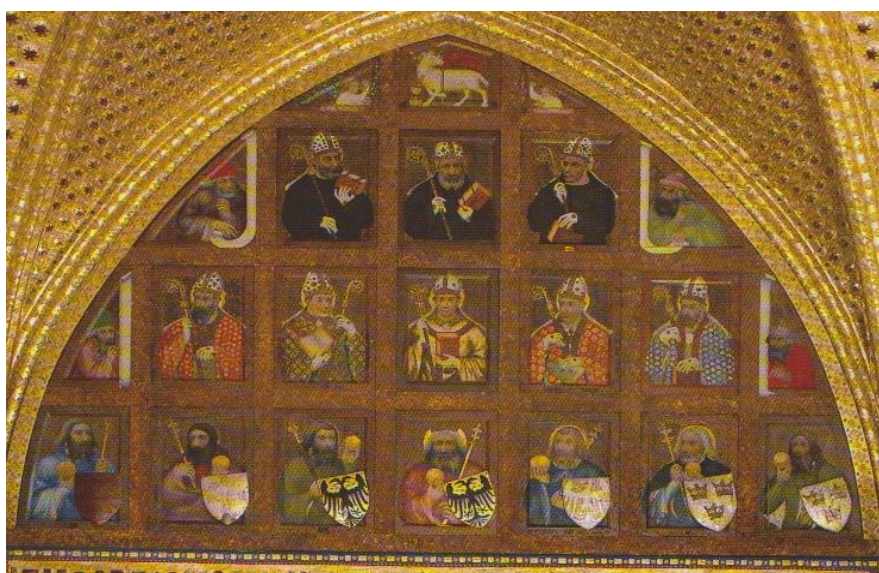
Zdroj: KAVKA, František. *Karel IV. Historie života velkého vladaře*. Praha: Mladá fronta, 1998, příloha mezi s. 224–225.

Příloha č. 7 Interiér kaple svatého Kříže

Zdroj: FAJT, Jiří. ROYT, Jan. *Posvátné prostory hradu Karlštejna*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech ve spolupráci s Lepton studiem, 2010, titulní strana.

Příloha č. 8 Deskové obrazy v kapli svatého Kříže

Zdroj: BAREŠ, Petr et al. *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2010, s. 181.
(Foto: P. Kříž)